

дыр. Хоруз она көрө мүгөддөсдир ки, сөһәрин ачылмасыны, ишығын гаранлыгга мубаризәдә галиб кәлмәсини инсанлара хәбәр верир. «Авеста»да «дунянын тәбили» адландырылан «пәридр» һатгында бу күн дә дежилән «Хоруз олмаса сабаһ ачылмаз» аталар сөзүнү Јусиф Вәзир чох дүзкүн олараг һөрмүзүн ишығы илә әлагәләндирмишдир.

Зәрдүштиләрдә ит мүгөддәсдир. һөрмүзүн ишығынын кешијини чәкдијинә көрә бәшәр чәмијјәтиндә илк ев һејваны кими танынан ити дөјмәк вә инчитмәк олмәз. Ону једди јашлы гыз јемләмәлидир.

Халгымызын чох ишләтдији үч, једди вә гырх рәгәмләри барәдә дә әдибин фикри мараглыдыр. Мәсәлән, гырх рәгәминин дилимиздә чох тәкрар олунмасына диггәт јетирәк: јаланын өмрү гырх күн олар, Әлибаба вә гырх гулдур, гырхајаг, гырхбуғум, ушағын гырхы чыхмасы, өлүнүн гырхыны вермәк, Гырхыз әфсанәси, гырхачар чам вә и. а. Јухарыда адыны чәкдијимиз чиллә кәсдирмәк адәтинин мәркәзиндә дә гырх рәгәми дурур. Адындан бәлли олдуғу кими «чиллә» фарсын «чәһл», јә'ни «гырх» кәлмәсиндәндир. Јусиф Вәзирин еһтималына көрә бу адәтин «Авеста»дакы инсанлары охлајан гырхфәналыг пәриси илә әлагәси вардыр. Инди дә халг арасында «бөјүк чиллә», «кичик чиллә» сөзләри диггәтимизи чәлб едир. Бөјүк чиллә — гырх күн, кичик чиллә исә онун јарысы гәдәр, јә'ни ијирми күндүр.

Беләликлә ајдын олур ки, чиллә халг арасында дәр-бәлә мә'насында ишләнилир.

Әдиб — алимин үч вә једди һатгында јүрүтүјү мүнәкимә дә диггәтәлајигдир. Једди рәгәминин дилимиздә чох тәкрар олунмасынын сәбәби инсанларын «Авеста»да Гафтаринга адланан Једдигардаш улдуза е'тигат бәсләмәсидир. Инди һәмин улдузалара Бөјүк Ајы бүрчү ады илә дәрсликләрдә белә раст кәлирик. Бу барәдә фикримизи хејли бундан әввәл «Тәшвиғатчы» журналында охучулара биддирмишик.

Биз бу гыса гејдләрдә јалыз Јусиф Вәзирин «Авеста»ја мүнәсибәтини шәрһ етмәјә чалышдыг. Лакин јазычынын «Авеста»ја нечә јанашмасы мәсәләләринә конкрет мүнәсибәтимизи кениш шәрһ едә билмәдик. Бунун ајрыча бир елми-тәдгигата еһтијачы вардыр. Чәсарәтлә дејә биләрик ки, «Авеста»нын тәдгигатчыларындан фәргли олараг Чәмәнзәминли оријинал јол илә кетмишдир. Әкәр башга алимләр «Авеста»ны јалыз бир китаб кими тәдгиг етмишләрсә, Чәмәнзәминли азәри халгынын адәт-ән'әнәләрини өјрәнә-өјрәнә апарыб «Авеста»ја бағламышдыр. Зәнимчә, әдиб-алимин бу саһәдә апардығы тәдгигат ону елми ичтимаијјәтин нәзәриндә даһа да јүксәлдир.

Давуд ДӘМИРЛИ,
Фәлсәфә вә һуғуг Институтиунун аспиранты.

КӨРКӘМЛИ педагог, ушаг јазычысы, насир кими танынан Абдулла Шаиг XX әср азәри нәсринә мә'налы лиризм, образлы дил, ичтимаи фикир кәтирмишдир.

Әдәбијјатшүнас Аббас Заманов А. Шаигә һәср етдији «Гочаман јазычы, севимли мүәллим» адлы мәгаләсиндә јазмышдыр: «Јарым әсрдән артыгдыр ки, о көзәл вә сәмими бәдди әсәрләри илә Азәрбајчан кәнчләринин мә'нәви инкишафына хидмәт едир, онлара вәтәнпәрвәрлик, һуманизм, әмәји вә тәбиәти севмәк, доғручул вә намуслу олмаг кими јүксәк инсани кејфијјәтләр ашылајыр. Кәнчлијимизин бир нечә нәсли А. Шаигин дәрсликләрини охујуб тәрбијәләнмиш, ибтидаи вә али мәктәбләрдә Шаигдән дәрәс алмыш, онун ширин, мараглы мүнәзирәләрини бөјүк

АБДУЛЛА

ШАИГИН

«Хатирә- ләрим»

ӘСӘРИ

алүдәликлә динләмишләр. Азәрбајчанын елә бир шәһәри, кәнди, јахын вә ја узаг кушәси јохдур ки, орда Шаигин тәләбәси олмасын... Әсримизин илк илләриндән ичтимаи һәјат сәһнәсинә атылан Шаиг һәмишә халгымызын мәдәни инкишафы уғрунда кедән кәркин мубаризәләрин мәркәзиндә дуран сымалардан бири олмушдур».

А. Шаиг бу зәнкин, мубаризәләрлә долу өмүр тарихини «Хатирәләрим» (1961-чи илдә чап едилмишдир) әсәриндә көзәл елми-бәдди үмумиләшдирмәләрлә гәләмә алмышдыр. Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә Ч. Мәммәдулузадә кими мемуар усталығы сәвијјәсинә галхан А. Шаиг бу әсәриндә дә кәнч нәслин үмуми инкишафына тә'сир кәстәрмәк истәмишдир. 1949-чу илдә К. Мәммәдов «Коммунист» гәзә-

тиндә чал етдирдији хатирәләриндә жазырды ки, «ээнкин һәјат тәчрүбәсинә вә кениш һәјат мұшаһидәсинә малик олан нәчиб руһлау, ушаг гәбли, алим фикирли, мейрибан бир гочанын, халгыны, вәтәнини дәрин бир мәнһәбәтлә севән һәгиги бир мұәллимин кечдији зиддијәтли, кешмәкешли, еләчә дә ибрәтамиз вә шәрәфли һәјат јолу бу күнкү кәнч нәсил үчүн чох гијмәтлидир».

«Хатирәләрим» әсәринин һәр бир фәслиндә мәнәли һәјат һәгиги инсанни, бир вәтәндашын арзу вә һиссләри ифадә едилир. Сәмими бир үслубда, хәлти дилдә жазылан бу әсәрин үмуми тәсир күчүндән, әһәмийәтиндән бәһс едән А. Шаиг жазыр: «Хатирәләрим»дә кечмиш һәјатын дәншәгләрини, чәһаләт вә мөвһуматын ачы нәтичәләрини вә ишыгы бир һәјат үғрунда габагчыл адамларымьзын апардығлары мұбаризә илә кәнч нәслимизи таныш етмәк мәнним әсәс мәгсәдим олмушдур». Бу әсәр «Тифлис», «Хорасан» вә «Бакы» фәсилләри илә кәнч нәсли кечмиш һәјатла инандырычы шәкилдә таныш едән мүкәммәл бир әсәрдир. «Тифлис» башлығы алтында верилмиш 12 адда марағлы мәлүмәтлә әдиб ушағлыг, кәнчлик илләринин әләмли, нәшәли чағларыны, тәрбијә алдығы мүнһитин шүүр тәрзи илә аиләсини, мәшғулијәтини, гоншулары, дост-ашналарыны, Килас нәнә кими мәрд, хәјирхәһ инсанларын тәләјини, конкрет һәјати фактларла, сәмими диллә ифадә едир. А. Шаигин бәди нәсринә хас олан мұшаһидә вә үмумиләшдиричилир, инандырычылыг, тәбилик бурада даһа кениш бир јер тутур. К. Мәмәдовун јаздығы кими, «А. Шаиг кечдији енишли-јохушлу, зиддијәтли һәјат јолуну сөјләмәклә бу күнкү кәнч охучусуна олмушлары вә өтмүшләри: феодал-патриархал һәјат тәрзинини дәншәтләрини, дин нүмајәндәләринин мұчтәһиддән тутмуш сәјидләрә гәдәр һамысынын әмәкчи, јохсул халгы сојмаларыны өзүнә мәхсус бир тәрздә, рәнксиз, бојасыз тәсвир едир».

Әсәсән биринчи шәхсин (мүәллифин — Ш. С.) дили илә верилән бүтүн мәлүмәтларда әдибин һуманизми, бејнәлмидәлчилији үстүнлүк тәшкәл едир. Әдибин тәсвирләриндә

бир мұлајимлик, тәвәзәкарлыг олда да тәнгиди һәдәфә олан кинајәли, нифрәт долу мејли дә һеч вахт азалмыр. О, тәсвирдән тәсвирә, һадисәдән һадисәјә халга дүшмән кәсилән мәнәви вә чисмани әзәб-әзијјәтә гаршы етираз едир. «Хорасан» башлығы алтында топланылан мәлүмәтлар буна парлаг сүбүтдур: «Мән бурада (Хорасанда — Ш. С.) баш кәсилмәк һаггында чох ешитмишдим, анчаг чыхыб ушағларла бәрәбәр Пајин хијабанына кетдим. Буланыг чајын о тәрәф, бу тәрәфи адамла долмушду. Биз дә марағланыб ораја гачдыг. Чајын сол тәрәфиндә бир кишини голларыны үч һачалы галын бир көтүјә бағламышдылар. О, башыны ортадакы һачаја дајајыб изтирә вә горху илә долу көзләрини каһ ачыр, каһ да јумурду. Оун башы үстүндә гырмызы «етргәзәб» (чәллад) дурмушду». (А. Шаиг, Хатирәләрим, Бақы, 1961, сәһ. 78.) Бу һиссәдә верилән јазыларда әдибин ислами зәһнијјәтә, фанатизмә олан нифрәти өзүнү даһа габарыг көстәрир. Динин һөкм сүрдүјү Хорасан әјәләтиндә әдибин диггәтини чәлб едән вә үрәк јанғысы илә бәһс етдији мәсәләләр мөвһуматын гурбаны олан садә, авам вә зәһмәткеш инсанлар, онларын ачы тәләләри олмушдур. Килас нәнәләрин, Ризчан, Гәдирәли, Әкбәр әмиләрин һәјат тәрәи, мүнһит мұнасибәтләриндәки думанлылыг ислам дининин тәсирә вә маһијәти кими верилир.

«Хатирәләрим» әсәриндә әдибин чәмијјәтә, ичтимай-сијаси һадисәләрә мұнасибәти дә әкс олунмушдур. Биз бу фикирләрә «Бакы» фәһләсиндә раст кәлирик. Буржуа мүлкәдарлығынын һөкм сүрдүјү Бақы, синфи зиддијјәтләрин мәркәзи кими, фәһлә һәрәкәти дөврү, хүсуси мүлкијјәтин һөкманлығы вә мәнәви үчүн шәрәитин артыг јетишмәси мәрһәләси кими тәсвир едилир. 1905—1907-чи ил ингилабынын әзәмәтли далғаларындан азәри халгынын ојанмасы, фәһлә синфинин ингилаби мұбаризәсинин мұтәшәккил һала дүшмәси, әмәк, зәһмәт адамларынын тәсвирә вә тәрәннүмү, мәфкурә чәһәсиндә синфи зиддијјәтләрин кәскинләшмәси, «Фјүзат» вә «Молла Нәсрәдин» мәчмүәләринин әдәби вә сијаси истигамәти, дөврүн габагчыл зијәлыларынын һәјата,

сијаси һадисәләрә мұнасибәти, ингилаба көстәрдикләри хидмәтләри «Хатирәләрим» әсәриндә тәби вә инандырычылыгла, дәрин үмумиләшдирмәләрә верилмишдир. Китабда А. Шаигин дөврүн габагчыл адамлары, әдиб вә шаирләри илә танышлыг вә достлуғуну көстәрән һиссәләр, Н. Нәриманов, Ч. Мәммәдгулузадә, Һ. Чавид, М. һади вә башгалары һаггында мәлүмәтлар да һәјати фактларла зәнкиндир.

«Хатирәләрим»дә әдибин бөјүк севинчлә тәсвир етдији мәсәләләрдән бири дә ХХ әсрдә әдәби әләгәләрин сүрәтли инкишафы, рус, Европа әдәбијјәтиндән габагчыл адамларын, јарадычы зијәлыларын истифадә етмәсидир. «ХХ әсрин әввәлләриндән артыг дүнја мөдәнијјәти илә јахындан таныш олмаг» халгын маарифләниәси јолунда чалышан Ү. һачыбајов, М. Маһмудбајов, С. С. Ахундов кими зијәлыларын фәалијәт даирәсини хәјли кенишләндиридир. Бу мәсәләләрдән бәһс едән А. Шаиг жазырды: «Рус әдәбијјәти бизә һәјати мөвзулар сечмәји, һәјата реалист мұнасибәт бәсләмәк јолларыны сјәрәдирди. Нәинки тәкчә әдәбијјәтин, мән һәтта рус рәссамларынын реалист хүсусијјәтләриндән дә истифадә етмишәм».

Һәр чүр истисмардан азад, јени социалист чәмијјәтинин әзәмәти вә тәсир күчүнүн маһарәтлә тәсвирә вә алғышланмасына да «Хатирәләрим»ин әсәс мәзијјәтләриндәндир. Јазычы бөјүк севинч һисси илә гејд едир ки, мән ингилабын илк илләриндә фәалијјәтә башладым. Совет дөвләти бөјүк бир гүввәтлә зәһмәткешләрин үрәјиндәки арзулары һәјата кечирмәклә мәшғул олду. Беләликлә, көһнә дүнјанын бүтүн әзәб вә әзијјәтләрини, фәчиә вә изтирәбларыны көрмүш халгымьзы үчүн јени бир һәјат јолу, јени бир инкишаф јолу башланды.

«Хатирәләрим» әсәри Азәрбајчан бәди нәсринин мемуар әдәбијјәти фойдуна дахил олан гијмәтли һәдијјәләрдәндир. А. Шаиг бу әсәри илә мұасир кәнчлијин инкишафына хүсуси јардым етмиш, онларда социалист вәтәнинә һәгиги мәнһәбәт һиссини хәјли күчләндиришдир.

Сәфәр ШӘРИФОВ.